

Demokratikleşme Sürecini Tamamlayamamış Toplumların Ekonomik ve Siyasi Açından Değerlendirilmesi: Sürdürülebilir Demokrasi

Öğr. Grv. Nurdan KUŞAT

Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Programı, ISPARTA

ÖZET

Demokrasi 21. yy toplumlarının vazgeçilmez siyasi rejimidir. 20. yy pek çok ülkenin demokrasiyle tanıştıkları yüzyıl olarak tarihteki yerini alırken, 21. yy da “demokrasi elden gidiyor” telaşıyla demokratik sürece gerçekleştirilen müdahalelerle anılacak yüzyıl olmaya aday görünümündedir. Ordu-siyasi iktidar, yada bir başka ifade ile asker-sivil ilişkileri, her yüzyılda farklı biçim ve farklı gelişmelerle ülkelerin gündemlerinde yer almıştır. Bu tarihi süreç içerisinde ordu ve siyasi iktidar arasındaki ilişki zaman zaman ılımlı, zaman zaman çatışmalarla örümlü bir görünüm sergilemiştir. Nihayetinde; demokratik rejimi kurmak kolay, fakat bu rejimi sürdürülebilir kılmak zordur. Bu çalışma, özellikle temsili demokrasiyi içlerine sindirmeye çalışan ülkelerin, demokrasilerini sürdürülebilir kılmak adına yapabileceklerini açıklamaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demokratik Rejim, Sürdürülebilir Demokrasi, Askeri Müdahale, Proteryanizm, Siyasi Kültür

JEL Sınıflaması: H11, H12, Z13

Evaluation of The Societies, Which Did Not Complete Democratization Process, in Terms of Economical and Political Perspectives: Sustainable Democracy

ABSTRACT

Democracy is the indispensable political regime of 21 century societies. While 20. century takes place in history as that many countries met with democracy, 21 century seems to be a candidate that will be remembered together with the interventions to the democratic process with a panic to lose the democracy. In each century, with different improvements and different forms, the military-political power, or in other words, the military-civilian relations, has taken place in the agendas of the countries. In history this relationship between the military and political power, exhibits a model which is sometimes moderate and sometimes with conflicts. Finally, it is easy to set up a democratic regime, but it is difficult to make it sustainable. This study is trying to explain to the countries that are willing to digest representative democracy, what to do to make it sustainable,

Key Words: Democratic Regime, Sustainable Democracy, Military Intervention, Proteryanizm, Political Culture

JEL Classification: H11, H12, Z13

GİRİŞ

Gerek siyaset, gerekse ekonomi alanında geçmişten kesin bir farklılaşmanın yaşandığına tanık olmaktadır. Bu farklılaşmalar siyasi anlamda, otoriter bir yapıdan demokratik bir yapıya; ekonomik anlamda ise otarşik sistemlerden piyasa ekonomisine dayanan sistemlere doğru gerçekleşmektedir. Bu nedenledir ki, toplumsal düzenin oluşmasında devletin rolünün ne ve ne kadar olması gerektiği konusu oldukça tartışmalıdır.

Batının gelişmiş ülkelerinin rejim sorunlarını önemli ölçüde çözümlenmiş olmalarının özünde çok akıllı olmaları ya da ordularını siyaset dışında tutabilme konusunda üstün becerileri olması yatmamaktadır. Bu başarının adı geçen ülkelerin ekonomik istikrarlarını sağlamış olmalarıyla çok yakın bir ilgisi olduğu ifade edilebilir. Fakat sadece ekonomik sorunları çözmüş olmanın, demokratikleşme sürecini hazmetmiş olmak için yeterli bir koşul olup olmadığı tartışmalı bir konudur.

Bugünün demokratik batılı toplumlarının şu anki demokratik yapılarına sahip olana dek yaşadıkları siyasi gelişim süreci oldukça ilginç olaylara, vahşi ve kanlı eylemlere tanık olmuştur. Bu toplumlar da mevcut demokrasilerine çok kolay kavuşamamışlardır. Bu olaylardan birisinin de “Cromwell Olayı*” (İngiltere’de 17. yy.’da yaşanan) adıyla tarih kitaplarında yer aldığını söylemek mümkündür.**

I. Demokratik Rejimler ve Ortaya Çıkaran Tetikleyiciler

Demokrasi genellikle halkın onayına dayalı bir yönetim biçimi olarak tanımlanır. Ama bu tanım, demokrasinin tüm inceliklerini açıklamaktan uzaktır. Ayrıca siyasal rejimin işleminde serbest ve adil bir şekilde gerçekleştirilen seçimlerin yer aldığı ülkeler “Demokratik Ülke” olarak değerlendirilir. Aslında bu açıklama, özünde seçime dayalı demokrasiyi tanımlamaktadır.

Seçime dayalı demokrasi bir tür temsili demokrasidir. Lijphart’a göre (2006:13) temsili demokrasi yalnız halk tarafından değil, aynı zamanda halk için yönetim anlamına gelir ki; halkın tercihleriyle uyumlu bir yönetimdir. Temsili demokrasinin işleminde “çoğunlukçu” ve “katılımcı” modellerden bir tanesinin tercihi söz konusudur. Çoğunlukçu modelde iktidar, ancak çoğunluk olmaya yetecek kadar bir çoğunluğun elinde toplanırken; katılımcı model iktidarı paylaşmayı, dağıtmayı ve sınırlamayı dener (Lijphart,2006:14).

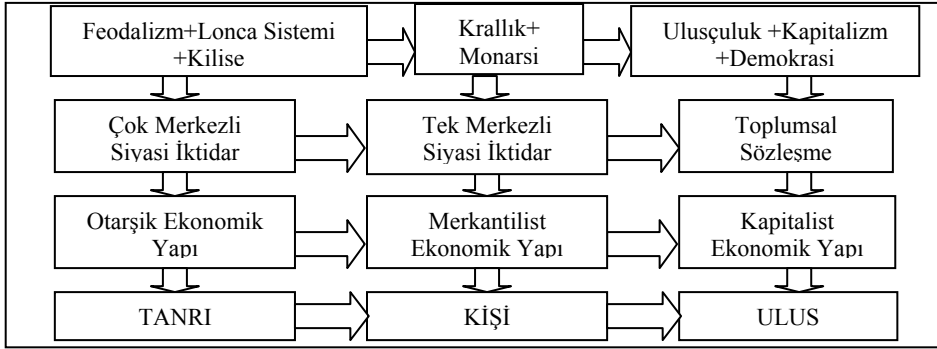
Günümüzde demokratik rejimle yönetilen ülkelerin geçmişlerine baktığımızda, hepsinin feodal toplum yapısının üzerine oturtulmuş bir geçmişe sahip olduğunu görürüz. Feodalizm; Avrupa coğrafyasında tarihsel gelişim içinde köleci toplumun yerini almış ve nihayet kapitalizm tarafından ortadan kaldırılmış toplumsal ekonomik sisteme verilen isimdir (Şenkal, 2006). Huberman’a göre (1974:21) feodal yapıda toprak en büyük iktidar aracı olup; toplum; dua edenler, savaşımlar ve çalışanlar olarak üç farklı sınıfa bölünmüştür. Toplumu oluşturan bu üç sınıf arasında herhangi bir hareketliliğe dahi izin verilmemektedir (Dubby,1990:91). Ayrıca feodal sistemin en önemli parçasının kilise olduğu ve kilisenin maddi ve manevi çok büyük bir yaptırım gücü bulunduğunu belirtmek gerekir. Bu sistemin hüküm sürdüğü ortaçağ, bu nedenle dinsel değerlere göre şekillenmiş bir çağ olarak değerlendirilir (Çetin,2002:82).

* Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkzn.; MOSCA,G. (1948), Histoire des Doctrines Politiques, Trad. De G. Bouthoul, Payoty, Paris, ss. 155-191, 1936’dan çeviren ÖZYÖRÜK,M., “Manga Carta’dan 20. Asra Kadar İngiliz Anayasa Hareketleri”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, V, S. 1-4, ss. 41-58.

** Tarih boyunca gerçekleşen diğer ihtilal ve darbelerle ilgili olarak bkzn., YILMAZ,H.(2008), Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler, Timaş Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.

Feodal sistemden demokratik rejimlere uzanan siyasi gelişim süreci, Şekil 1'in yardımıyla özetlenmeye çalışılmıştır.

Şekil 1: Demokratik Rejimlerin Ortaya Çıkışındaki Siyasi Süreç

Şekil 1'i incelersek; feodal yapı ile demokratik sistem arasında kral hakimiyetinin geçerli olduğu monarşik yönetimlerin ağırlıklı bir yapı sergilediğini söyleyebiliriz. Feodal sistemde var olan çok merkezli siyasi yapı, monarşilerde tek merkezli siyasi iktidar görünümüne sahipken, demokrasilerde toplumsal sözleşmelerle yürütülen farklı bir iktidar görünümüne bürünmüştür. Yine feodal sistemde ekonomik yapı otarşik bir görünümdeyken, monarşik sistemlerde dışa açılmaya başlamış, merkantilist bir yapı sergileyerek ihracat ağırlıklı ama aşırı müdahaleci bir görünüm kazanmıştır. Demokratik sistemlerde ise ağırlıklı olarak kabul gören sistemin kapitalizm olduğu ve kapitalizmin liberal sisteme dayalı özgürlükçü yapıyı içine alan temel unsurları bünyesinde taşıdığı genel anlamda kabul görür. Kapitalist sistem paranın güç olarak kabul edildiği bir ekonomik yapılanmayı da içerisine almaktadır. Feodal sistemde yönetim aşamasında Tanrı merkezlilik egemendir ve kilise yönetimde çok büyük bir güçtür. Monarşilerde ise yönetim gücü kralın elindeyken, kral bireyler için vardır, kilise ve dini güç eski önemini yitirmeye başlamıştır. Demokrasilerde ise ulus kavramı ön plana çıkmakta, ulus tarafından iş başına getirilen hükümet yine ulus için çalışmaktadır.

Bu bağlamda diyebiliriz ki; Feodal toplumdan, sanayi toplumuna geçişin, günümüz demokratik rejim sahibi ülkelerinin hepsi tarafından bir şekilde yaşanmış olduğu aşikardır. Fakat bu geçişlerin temelinde yatan gerekçeler birbirinden farklı olmuş ve bu farklılıklar ülkelerin demokratik rejimlerinin farklılaşmasına sebebiyet vermiştir.

A. Demokratik Rejimlerde Ekonomik Dayanak

Feodalizmde eksik olan ekonomik değerler, zaman içinde demokratik sürecin ve demokratik rejimlerin oluşmaya başlamasıyla kapitalizm örgüsü altında toplanmaya ve yapılanmaya başlamıştır. Kapitalist sistem, belki de, demokratik rejimlere alt yapı sağlayan en önemli ekonomik sistemdir. Çünkü kapitalizmin içerisinde; (1) özel mülkiyet, (2) kişisel çıkarlar, (3) rekabet, (4) serbest girişim vardır. Demokrasi kavramının özünde de bireysel hak ve

özgürlükler kavramı ağırlıklı olarak yer aldığından, kapitalist sistem; demokrasiler için vazgeçilmez bir ekonomik sistem olarak ortaya çıkmaktadır.

B. Demokratik Rejimlerde Siyasi Dayanak

Demokratik bir rejimin inşası için, siyasi hayatın biçiminde bir takım değişikliklere gidilmesi gerekir. Bu yeniden yapılanmada gereken değişimleri MAZICI (1989:32-37) beş başlık altında toplamaktadır:

1. Yüksek düzeyde siyasi bir katılımın sağlanması,
2. Siyasi katılımı olağan boyutları içinde tutabilecek siyasal bir örgütlenmenin sağlanması,
3. Siyasal partilerin etkin bir rekabet anlayışı çerçevesinde örgütlenmesinin sağlanması,
4. Siyasi kurumsallaşmanın sağlanması,
5. Bütün toplumsal ve siyasal kurum ve kuruluşların hukuksal güvence altına alınması.

Demokratik bir rejimin inşasında siyasal kültürün varlığına da ihtiyaç duyulduğu bir başka gerçektir. Pye (1965'den aktaran MAZICI,1989:39) siyasal kültürü şu şekilde tanımlamaktadır: "Siyasal kültür, siyasal sürece düzen ve anlam veren, siyasal sistemde davranış düzenleyen, temel düşünce ve kuralları sağlayan tutumlar ve duygular bütünüdür." Bu tanımdan anlaşılacağı üzere, siyasal kültür, siyasi kurum ve kuruluşların yanı sıra, toplumun kültür ve inançlarını da bünyesinde barındıran bir değerdir.

II. Demokratik Rejimler ve Askeri Müdahale

Çongar (1998) David Collier ve Steven Lavitsky' nin siyasal rejimleri dörtlü bir sınıflandırmaya tabi tuttuklarını ifade etmektedir (Aktaran, Karadağ, 2006:75-76). Bunlar: "Otoriter rejimler, seçimli demokrasiler, liberal demokrasiler ve ileri demokrasilerdir. **Otoriter Rejimler**, seçilmemişlerce yönetilen rejimlerdir. Şayet ülkede seçim yapılmasına karşın, temel hak ve özgürlükler güvence altına alınmamışsa, diğer bir deyişle vatandaşların ifade ve örgütlenme özgürlükleri sınırlandırılıyorsa söz konusu olan, **Seçimli Demokrasiye** dayalı bir rejimdir. Bir ülkedeki siyasal rejim, sivil ve siyasal haklar ile adil, rekabetçi ve katılım sınırlaması olmayan seçimler ölçütünü tam olarak karşılıyorsa **Liberal Demokrasidir**. **İleri Demokrasi** ise, liberal demokrasinin kapsadığı tüm hak ve özgürlüklerin geriye döndürülemez biçimde kurumsallaştığı rejimdir."

Hangi demokratik rejimin daha iyi olduğu konusunda ise Ringen'in (2010:54) görüşü şöyledir: "Demokratik değer sağlama gücünü taşıyan ve bunu fiilen yapan bir demokrasi iyidir. Bir ülkeye baktığımızda demokratik bir iktidar yapısı olduğunu saptıyorsak, siyasal rejiminde demokratik değer sağlama potansiyeli görüyorsak ve bütün yurttaşlarına böyle bir değer sağlandığını anlıyorsak, bu ülkenin demokrasiyi ve yönetişimi uygulamadaki ayrıntıları nasıl düzenlediğine ilişkin konularla uğraşmaya gerek yoktur."

Ringen'in bu açıklanmasıyla da vurgulandığı gibi; rejim sistemi seçimli demokrasi ve liberal demokrasi içerisinde kabul edilebilecek ülkelerin, mevcut

yapılarını elden kaçırma olasılıklarının yüksek olduğu aşıkardır. Çünkü Karadağ'ın da belirttiği gibi (2006:76) 1828'de başlayan birinci demokrasi dalgasını 1922'deki ters dalga, 1943'de başlayan ikinci demokrasi dalgasını 1958'deki ters dalga etkilemiştir. Birinci ters dalga süreci 20 yıl sürmüş ve bu süreçte 17 demokratik sistem çökerken, ikinci ters dalga 14 yıl sürmüş ve bu süreçte de 6 demokratik sistem çökmüştür (Karadağ, 2006:76).

Demokrasiyi bir kez kurmuş olmak, bu sistemin ilelebet yaşayacağı, karşısına çıkacak problemlerden etkilenmeyeceği anlamına gelmemektedir. Eğer siyasi rejim ileri demokrasi kıvamına gelmemişse; sivil toplum gerçek bir yapılanma inşa edememişse; var olan siyasi rejimin her an bir ters demokrasi dalgasıyla yüzleşmesi, ağır darbe alması, hatta yok olması söz konusu olabilir.

Hakyemez (2000:35), demokrasileri ileri demokrasi kıvamına gelmemiş ekonomiler için, ters demokrasi dalgalarını püskürtecek bir yöntem olarak "Milan Demokrasi" den bahsetmektedir. Milan demokraside demokratik rejime karşı gelişebilecek saldırılara karşı düşünce ve örgütlenme özgürlüğünü kısıtlayıcı tedbirler alınması söz konusudur (Hakyemez, 2000:35). Bu uygulama ise, özünde demokrasi ve demokratik rejimle bağdaşmayan bir uygulamadır. Düşünce ve örgütlenme özgürlüğüne getirilecek her türlü kısıtlama, demokrasi adına bir geriye dönüşümü anlatır. Bu nedenledir ki, demokrasiyi korumak adına, demokratik sürece engel olmak; her ne kadar amaç güzel ve kabul edilebilir olsa da, sonuç itibarıyla kabul edilemez bir durumdur. Milan demokrasiye verilebilecek en iyi örnek de; demokrasi elden gidiyor paniğiyle gerçekleştirilen askeri müdahaleler yada "**proteryanizm**"dir.

Proteryanizm, eski Roma'daki proteryan muhafızlardan ilham alınarak türetilmiş, siyaset bilimi literatüründe askerlerin yönetime müdahalesini ve yürütme organı üzerindeki hakimiyetini ifade etmek üzere kullanılan bir terimdir. Bu terimin uygulamada hüküm sürdüğü dönemlerde demokratik bir yaşantıdan söz etmek imkansızdır. İnsanlık tarihinin demokrasi ile tanışması özellikle geçen son iki yüzyılın içerisinde gerçekleşmiş olsa da, ortaçağ Avrupa'sında ulus-devlet niteliğine sahip olmayan, ama siyasi örgütlenmelere sahip toplumlardan söz etmek mümkündür. Erdoğan'a göre (www.stargazete.com) 17. ve 18. yüzyıl Avrupa'sında bile -İngiltere hariç- ulus-devlet niteliği gösteren merkezi siyasi birlikteliklerin kurulduğu devlet yapılarına rastlanmamaktaydı.* Adı geçen yüzyılın monarşilerinde aristokrasi, hem sivil hem de askeri seçkinler grubunu oluşturmakta; barış zamanlarında çiftçi, zanaatkar veya aristokrat olan kişi, savaş zamanında amatör asker olarak görev yapmaktaydı. Bu nedenledir ki bahsi geçen bu dönemde, orduların sürekli üyelerinin soylular sınıfından gelmesi, asker-sivil gerginliğinin uzun süreli yaşanmasını engellemiş, askerinin sivil hayata müdahalesini de meşru kılmıştır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra artan bağımsızlık eğilimleri ile birlikte yaygınlık kazanan ulus devletlerin yaşadığı toplumsal, ekonomik ve siyasi

* Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Birsan Örs, "Uluslaşma, Orduların Değişen Rolü ve Sivil Kontrol", <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/ad/article/viewfile/1143/1137> (s.57-79)

dönüşüm; özellikle siyaseti sadece aristokratların tekelinde olan bir olgu olmaktan çıkarmış ve tüm topluma mal etmiştir. Fakat böyle bir yapılanmanın sonucu olarak sivil toplumun kendisine tanınan siyasi hak ve ödevleri tam olarak kavrayamaması ve çoğu zaman yanlış kullanması; askeri kesimin geçmişten gelen siyasi hayat üzerindeki egemen alışkanlıkları, modern anlamda proteryanizmi ya da günümüzün askeri müdahalelerini gündeme getirmiştir.

20. yüzyıl tam anlamıyla askeri müdahaleler yüzyılı olmuş; başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere, Batı Avrupa, Afrika, Güneydoğu Asya ve Bazı Akdeniz ülkelerinde darbeler ve karşı darbeler birbirini takip etmiştir (Örs; <http://e-dergi.atauni.edu.tr>, s.57).

III. Demokratik Bir Siyasal Sistemi Sürdürülebilir Kılmak İçin Gerekli Olan Düzenlemeler

Demokratik bir sistemi kurmak ne kadar zor olsa da, kurduktan sonra o sistemi tüm değerleriyle her türlü saldırıdan korumak çok daha zordur. Bu bağlamda mevcut demokratik rejimleri sürdürülebilir kılmada en büyük rolü üstleneceği düşünülen yapısal düzenlemeleri birkaç başlık halinde değerlendirebiliriz

A. Ekonomik Gelişmenin Sürdürülebilir Kılınması

Ekonomik gelişmenin sürdürülebilirliğinin sağlanması, demokratik olsun ya da olmasın tüm ekonomilerin en önemli hedeflerinin başında gelir. Bir ülke ister diktatörlükle yönetiliyor olsun, isterse demokrasiyle; hedef hep aynıdır: “**Sürdürülebilir Ekonomik Gelişme**”.

Ekonomi literatüründe yer alan bazı yazınlarda, diktatörlükle yönetilen ülke ekonomilerinde ekonomik gelişmeleri destekleyen özelliklerin varlığından bahsedilmektedir. Örneğin Gupta, Madhavan ve Blee'nin 1998 yılında demokrasi, ekonomik büyüme ve politik istikrarsızlık arasındaki ilişkiyi açıklamak üzere gerçekleştirdikleri çalışma sonuçları, diktatör eğilimli rejimlerin ekonomik gelişmeyi, demokratik rejimlere göre daha çok desteklediği, çünkü popülist davranışların otoriter rejimlerde daha az karşılaşılan bir durum olduğu sonucunu ortaya koymuştur (Gupta, Madhavan ve Blee, 1998:587-612). Gerçekten de diktatör özellik gösteren rejimlerde, büyümenin kaynağı olan tasarrufları artırarak yatırımları canlandırmak ve ekonomik büyümeyi sağlamak oldukça kolaydır. Fakat geçen yüzyılın sosyalist ülkelere baktığımızda, önemli ekonomik başarılar imza attıklarını görmek mümkünken, günümüzde böyle bir başarı sergileyen sosyalist bir ülkeyi görmek imkansız hale gelmiştir. Kısa sürede elde edilen hızlı ekonomik büyüme, maalesef uzun vadede devam ettirilememiş ve sürdürülebilir kılınamamıştır.*

Günümüzde sosyalist sitem ve otoriter rejimin azalan uygulama alanları, kapitalist sistem ve demokratik rejim ağırlıklı uygulamaların sürdürülebilir büyümedeki rolünün ne olduğunun araştırılmasını gerekli kılmıştır. Bu konuda

* Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Fukuyama,F. “Kapitalizm ve Demokrasi: Kayıp Bağlantı”, Diamond, L. Ve Plattner,M.F. (derleyen), Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi: Yeni Değerlendirmeler, (Çev. E. Özbudun ve L. Köker, Elçin Matbaacılık, Ankara 1996

yabancı yazında yapılan çalışmalara rastlanmaktadır. Örneğin Lipset'in (1986:31-40) bu konuda yapmış olduğu çalışma sonuçları ekonomik gelişme ile ülke istikrarı arasında doğru orantılı bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Gerçekten de belirli bir istikrarlı yapıyı tutturabilmiş olan ekonomilerin, ekonomik gelişmelerini de belirli bir ölçüde sürdürülebilir kıldıklarını söylemek mümkündür. (Batı ve Orta Avrupa ülkelerinin büyük çoğunluğu bu duruma örnek teşkil etmektedir.)

Huntington da (1993:66) demokratik rejimle ekonomik gelişmişlik ilişkisine farklı bir açıdan yaklaşmakta, demokratik rejime geçiş için belirli bir miktarda ekonomik gelişmişlik düzeyine sahip olunmasının şart olduğunu ifade etmektedir.

B. Demokratik Seçim Sürecinin Kurumsallaştırılması

Lakeman ve Lambert'e göre (1962:24) demokratik siyasal sistemlerde vazgeçilmez bir unsur olarak ön plana çıkan seçimin dört temel amacı vardır (Aktaran Karadağ, 2006:80). Bunlar:

1. Seçmenlerin kanılarına uygun yasamanın oluşturulması,
2. Seçmenlerin istekleri doğrultusunda bir yürütme organının kurulması,
3. Yürütme işlevine en uygun temsilcilerin seçilmesi,
4. Güçlü ve istikrarlı bir hükümetin oluşturulması.

Bu dört temel amaçtan anlaşılacağı üzere, seçmenler yapmış oldukları tercihler doğrultusunda, kendileri adına en doğru kararları (ekonomik, mali, siyasi vb.) alacak hükümeti seçerler. Seçtikleri bu hükümetin beklentilerine cevap vermemesi durumunda da, bu handikaptan yine demokratik sistem sayesinde kurtulmaları mümkündür.

Siyasi sürecin işleminde, kurumsallaşmanın artmasıyla; demokratik seçim sürecine olan güvenin yanı sıra, insanların oy haklarının siyasi yapı üzerindeki etkinliğini algılamaları da artmaya başlayacaktır. Bu sayede demokratik sistemle gelen hükümetten, demokratik olmayan bir sistemle kurtulmayı beklemenin, mevcut demokratik rejime en büyük darbeyi vuracağını bilinciyle; demokrasiyi koruyalım derken, mevcut demokratik yapıya daha büyük ve kalıcı boyutlarda zarar verilmesi engellenmiş olacaktır.

C. Demokrasilerde Siyasi Sürecin İşleminde Sivil Kontrol Mekanizması ve Sivil Toplum

Askeri müdahalelerin tam tersi bir hareket ve uygulamayı anlatan **sivil kontrol**, ordu ve askerinin siyasi süreç ve siyasi karar mekanizmasının dışında tutulmasını anlatır. Bu anlamıyla ordu ve asker; siyasetçileri karar ve eylemlerinde etkileyen ve yönlendiren konumunda değildir. Siyasi otoritenin askerinin üzerinde yer alarak onu kontrol etmesi ve gerektiğinde siyasi erkin aldığı kararların uygulanmasında askerinin yardımcı olması sivil kontrol mekanizmasının ana temasını oluşturur.

“20 yüzyıl demokrasilerinde orduların sivil siyasal alana müdahale etme gücü ve ihtimalini diğer yüzyıllara göre artıran en önemli gelişme; askeri örgütlenme ve teknolojik gelişmenin, baskı araçlarının giderek daha fazla merkezileşmesini ve bürokratikleşmesini sağlamış olmasıdır. Hatta kurumsal

çıkarların farkına varan askerler, zamanla adeta toplumsal bir sınıfa da dönüşmüştür. Demokratik bir rejimle yönetilen ülkelerin bu yapılanmayı engellemek için kontrollü askeri güç yönetimi ve kullanma yetkisini devlet tekeline aldıkları, orduyu tamamen fesh ettikleri, askeri güç ile polis gücünü birbirinden ayırdıkları, orduyu sivilleştirdikleri gözlenmektedir (Örs; <http://e-dergi.atauni.edu.tr>, s.68-69).”

Sivil toplumun demokratik sürdürülebilirliğin sağlanması için yarattığı katkıları şu şekilde ifade etmek mümkündür:

1. Devlet iktidarının sınırlanması ve bu sayede de toplum eliyle kamu otoritesinin denetlenmesi mümkün olur. İktidarın elindeki gücü kötüye kullanması engellenirken, yurttaşların yönetim sürecine katılımı sağlanmış olur.

2. Demokratik kültüre ait hoşgörü, farklılıklara karşı saygı, eleştirilere açıklık gibi değerler güçlenir ve hayata geçirilme fırsatı bulur.

3. Siyasette söz sahibi olabilmek için aktif olarak siyasetin içinde bulunmaya gerek kalmaz ve gelişmiş sivil toplum örgütlerinin gelişimiyle sivil halkın sesini duyurması kolaylaşır.

4. Sivil toplumun gelişimi, siyasi kültürde yer alan dar ve kalıplara oturtulmuş demode görüşlerin yerine yeni kültür değerlerinin getirilmesini ve siyasi kültürün reorganizasyonunu sağlar.

D. Demokratik Özelliklere Sahip Siyasal Kültürün Oluşturulması

Siyasal kültür, siyasal sisteme ilişkin toplum üyelerinin inanç ve tutumları ile, siyasete ilişkin davranış kurallarını içine alır. Hatta o ülke tarihi ve kültürünün birleşimiyle oluşan büyük ve anlamlı bir bütündür. Siyasal kültürün kökleri hem kamusal olaylara, hem yaşanan tecrübelerle dayanır. En net haliyle, toplumun siyasi geçmişini temsil eder, ayrıca mevcut uygulamaya yön verirken; siyasi hayatta gerçekleştirilen uygulamaların gerekçelerini anlamaya yardımcı olur.

Almond ve Verba'ya göre (1963, aktaran Çam, 1987:308) siyasal kültür; (1) bilme, algılama, inanma boyutu, (2) duygusal boyut ve (3) değerlendirme boyutu olmak üzere üç boyutta değerlendirilebilir: Bireyin ülkesindeki siyasal yapıyla ilgili bilgi sahibi olması birinci boyutu, bireyin siyasal yapı ve siyasal aktörlere karşı gösterdiği duygusal algı ikinci boyutu, bireyin siyasal olgularla ilgili daha önce sahip olduğu tecrübelerle dayanarak bir yargıya varması üçüncü boyutu açıklamaktadır.

Demokratik bir siyasi kültürde birey kavramı tüm değerlerin üzerindedir. Bireyin bireye duyduğu güven, bireyin özgürlüğü, bireyin hak ve sorumluluklarının farkındalığı, bireysel hoşgörü, hatta bireyin seçim sonuçlarını kabullenme yeteneği demokrasiyi özümsemiş bir kültürün göstergeleri olarak kabul edilir.

Bu çerçevede, demokratik siyasal kültürün, alternatif kültürlere bakış açısının uzlaşmacı olduğunu, bu farklı kültürlere eleştirel değil, saygılı yaklaşıldığını ayrıca belirtmek gerekir. Fakat bu uzlaşmacı tutum, Karadağ'ın belirttiği gibi (2006:87) özellikle dinsel köktencilik tarafından tehdit edilen demokratik siyasi kültürün korunması gereğinin göz ardı edilmesine sebep olmamalıdır. Aksi takdirde yüksek hoşgörü demokratik sistemin yara almasına,

belki de bu yara nedeniyle yok olmasına, demokrasi adına harcanan tüm emeklerin boşa gitmesine sebep olabilir.

Kalaycıoğlu (1995:50-51) demokrasi ve siyasi kültür arasındaki ilişkiyi açıkladığı eserinde, demokratik unsurlar taşıyan bir siyasi kültürün; toplumsal hoşgörü, diğer bireylere güven ve bu bireylerle birlikte hareket etme, demokrasinin kurum, kuruluş ve kurallarına güven, siyasal etkinlik ve siyasal ilgi unsurlarını taşıması gerektiğini belirtmektedir. Bir diğer eserinde ise; temsili demokrasinin kurulması ve istikrar içerisinde çalışması için; siyasal etkinlik duygusunun seçmen çağındaki nüfusta yaygın olarak bulunmasına ve bu seçmenlerin temsili siyaset kurumlarına güvenmelerine ihtiyaç olduğundan bahsetmektedir (Kalaycıoğlu,2008:251).

Bu açıklamaların ışığında, demokratik siyasi kültürün oluşmasında, demokratik kişiliğin rolünün büyük olduğu anlaşılmaktadır. Sarıbay (2000:115) demokratik kişiliği; inisiyatif sahibi, karşılıklılık esasına inanan, yanılabilirliğini kabul eden, araştırma zihniyetine sahip, hoşgörülü, açık ve aydın fikirli ve sorumluluk sahibi olmakla eş anlamlı kabul eder. Bu açıdan demokratik kişilik yapısına sahip bireylerden oluşan toplumların, aynı zamanda siyasi kültüre de sahip toplumlar olduğunu söylemek çok iddialı bir ifade olmayacaktır.

E. Gerçek Bir Hukuk Devletinin Kurulması

19. yüzyıl hukuk sistemine damgasını vuran gelişmeler anayasa hareketleri olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda ortaya çıkan hukuk devleti kavramı, günümüzün ulus devlet anlayışına sahip ülkelerinin demokrasilerini pekiştirmek adına vazgeçemeyecekleri bir gereklilik haline gelmiştir. Bu kavram aslında demokrasiler için her daim yaşaması ve yaşatılması gereken bir ilke olup, siyasi otoritenin gücünü yürürlükte olan hukukla sınırlayarak, keyfi davranışları engelleyen bir ilkedir.

Dworkin (1985:11) hukuk devletiyle ilgili iki farklı görüş ve iki farklı tanımdan bahsetmektedir (aktaran Uygur,2004:32): Birinci görüş, kanun devleti olarak açıklanabilen ve kanunda belirtilen kurallara göre yönetilme anlamını temsil ederken; ikinci görüş, haklar anlayışına dayanmakta olup hukuk devletini bireysel haklara uygun olarak kurallar çerçevesinde yönetim olarak açıklamaktadır (Dworkin,1985:11'den aktaran Uygur, 2004:32). Diğer bir ifadeyle ilk görüşte kurallar neyi gerektiriyorsa, o kurallara göre yapılan yönetimden, ikinci görüşte ahlaki ve siyasi haklara sahip vatandaşlara yönelik yapılan yönetimden bahsedilmektedir. Aslında en basit şekliyle hukuk devleti ilkesi, devletin tüm organ ve makamlarının hukuka uygun davranmakla yükümlü olduğu, böylece, birey haklarının devlet otoritesi karşısında etkin olarak korunduğu bir sistem olarak tanımlanabilir (Yazıcı, 2005:77).*

Karadağ'a göre (2006:90) hukuk devleti anlayışı modern siyaset anlayışının bir ürünü olup, otoriter siyaset anlayışının da gereği kabul edilir.

* Benzer tanımlar için bakınız: TUNÇ,H. Ve BİLİR,F. Anayasa Hukuku, Gazi Kitabevi, s. 48-52, Ankara, 2005; ÇAVUŞOĞLU,N., Anayasa Notları, Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ., I. Basım, s. 21-25, İstanbul, 1997, BAYRAKLI,H.H., Hukukun Temel Kavramları, Murathan Yayınevi, s. 197, Trabzon, 2009; ÖZBUDUN,E. Türk Anayasa Hukuku, s.113-114, Ankara, 2000.

Liberalizmin özünü oluşturan “sınırlı devlet” kavramı bu anlayışın içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Oysa ki; otoriter siyaset anlayışında devlet bireyin üzerinde yer alan ve ona hükmetme hakkı olan bir kurum olarak değerlendirilmektedir. Yapısında bu tür bir anlayışı barındıran bir kavramın demokratik bir sistemle uzaktan-yakından bir bağlantısının olma olasılığı yoktur. Çünkü zaman içerisinde bu tür bir hukuk sistemi siyasi iktidarın elinde kendi çıkarları doğrultusunda kullanabileceği bir araç haline gelecektir. Bunun en önemli sebebi ise, otoriter siyaset anlayışında yer alan ‘devletin üstünlüğü’ ilkesinin, siyasi otoritenin eline en önemli kozu vererek, hukukun kendi çıkarlarına hizmet edecek hale gelmesine ve gittikçe otoriter bir yapıya bürünmesine fırsat verecek olmasıdır. Sonuç ise, biraz önce ifade ettiğimiz gibi, herkese eşit hak ve özgürlükler dağıtan bir sistem yerine, kayırmacılığın ön plana çıktığı, şahsa özel uygulamalar ve adaletsizlikler olacaktır.

Hukuk devleti tam anlamıyla adalet devletini çağırıştırır. Fakat bu adaletin sağlanmasında kanun, tüzük, yönetmelik gibi düzenleyici işlemlerin sayıca çokluğu ya da siyasi sistemin “temsili demokrasi” özelliği göstermesi, hukuk devletine ulaşıldığı anlamına gelmez. Demokrasi hukuk devletine ulaşmak için kullanılacak bir araç olarak görülebilir; ancak, başka güvencelerle beslenmeyen bir demokrasinin demokratik bir diktatörlük yaratabileceği de unutulmamalıdır (Kuzu,

<http://www.siyasaliletisim.org/pdf/hukukdevletivehukukzihniyeti.pdf>).

F. Aydın Kesimin Desteğinin Sağlanması

21. yüzyılın küresel dünyasının vazgeçilmezleri arasında yer alan beyin gücü; sadece ekonomik sürdürülebilirliğin yapı taşı değil, sürdürülebilir siyasetin de ön koşulu olarak kabul edilmektedir. Ekonomik gelişmenin sürdürülebilirliği için nasıl ki yeni teknolojiler üretmek ve bu yenilikleri küresel yapıda satarak yüksek gelirler sağlamak için beşeri sermayeye ihtiyaç varsa, siyasi arenada da sürekliliği ve demokratik rejimin sürdürülebilirliğini sağlamak için beşeri sermayeye ihtiyaç vardır. Siyasi yapıda dünya siyaset arenasında meydana gelen değişimlere hakim zihinsel yeteneğe sahip insanlara ihtiyaç vardır. Bu beyinler aslında, ülkenin aydın kesimini, diğer bir deyişle ülke burjuvazisinin bizzat kendisini teşkil eder. Bu aydın kesimin siyasi hayat ve demokratik işlerlik üzerindeki etkisini iki açıdan değerlendirmek mümkündür:

- Kamu otoritesinin demokratik sürece zarar vereceğine yönelik olası gelişmeleri çok önceden fark edip, bu konuda sivil toplumu harekete geçirecek en önemli güç bu beyinlerdir. Özellikle sivil toplumun olup bitenler karşısında doğru bir şekilde aydınlatılması, ortaya çıkan yapılanmalara karşı ne tür tedbirler alınması gerektiği konularında, eskinin burjuva sınıfını temsil eden aydın kesime büyük ihtiyaç vardır.

- Kamu otoritesinin ve siyasi yapının katı kurallarının olduğu ekonomilerde, meşru hükümetin yanında yer alan aydın kesimin yenilenen duruma ayak uydurmasını sağlamak için gereken güç, yine modern aydın kesimin elinde yer almaktadır. Eski yapıyı modernize edebilmek aydın toplumun varlığı ile mümkün kılınabilir.

Siyasi süreçte aydın kesime duyulan ihtiyaç asla bitmez. Aydın kesimin susturulmaya, fikir ve düşünce özgürlüğünün elinden alınmaya çalışıldığı toplumların demokratik sistemleriyle ilgili bir sıkıntılarının olduğu kesindir. Muhtemelen mevcut rejimleri büyük bir tehlikeyle her an yüzleşme olasılığı içerisinde.

SONUÇ

Demokratik siyasal rejimlerin kurulduktan sonra devamlılığının sağlanmasının çok zor ve bir o kadar da önemli olduğu açıktır. Yaptığımız çalışmada demokratik rejimlerin sürdürülebilirliği için gerekli koşulları ortaya koymaya çalıştık. Bu bulguları aşağıdaki şekilde yeniden gözden geçirmek mümkündür.

Siyasal kültür oluşurken ve oluşturulurken dengelerin doğru kurulmasına özen gösterilmeli ve bu dengelerde sapmalar ve kaymalar meydana geldiğinde küçük revizyonlarla zamanında müdahaleler gerçekleştirilmelidir. Aslında bu düzenleme, **sivil toplumun bilinçlenmesi ve demokratik seçim sürecinin kurumsallaşması** ile yakından ilişkilidir. Öyle ki sivil toplum; problemin demokratik süreçle değil, hükümetle ilgili olduğunu bilirse, mevcut problemden kurtulmak için askere değil demokrasinin temel ilkelerine ihtiyaç olduğu konusunda bilinçlenirse; bu tür problemlerin yaşanma olasılığı azalacaktır.

Siyasal kültür ile demokrasi kültürü arasında çok yakın bir ilişki olduğu düşünüldüğünde, **demokrasi kültürünün gelişmesi için uygun bir siyasal kültür ortamına ihtiyaç olduğunu** söylemek doğru olacaktır. Siyasal kültürün gelişmediği ülkelerde, özgür ve güçlü kitle iletişim araçları bulunmadığı için, demokratik ortam da yoktur, hatta özgür siyaset yapmak da imkansızdır.

Temsili demokrasinin kurulması ve istikrar içerisinde çalışması için; **seçmenlerin temsili siyaset kurumlarına güvenmelerine** ihtiyaç vardır. Bu da siyasal kültürün bir parçası olup, aynı zamanda siyasal kültürün demokratikleşme sürecindeki yeri ve önemini anlamaya yardımcı olur. Siyasi kültür, özünde sivil toplum anlayışını da barındıran bir yapıya sahiptir. Sivil toplumun cılız bir yapı ortaya koyduğu ekonomilerde, sivil toplumun siyasi otorite üzerindeki etkisi istendiği ve beklendiği kadar güçlü olmamakta; hatta aydın kesimin demokratik sürece gerektiği gibi katkı sağlamasına da olanak vermemektedir.

Devlet ve sivil toplum arasında bir ilişkinin olduğu da bir diğer gerçektir. Bu ilişkide dengelerin düzgün kurulmasına gereksinim vardır. Çünkü toplumsal düzenin korunması ve devamlılığının sağlanması için devlet vazgeçilmez bir unsurdur. Hatta daha da ileri gidilirse; **sivil toplum ile devletin birbirleri için demokratikleşme koşulu oldukları** bile söylenebilir.

Günümüzün demokrasi kültürünü değerlendirdiğimizde büyük bir çelişkinin var olduğunu söyleyebiliriz. 21. yy. da demokrasi, tarihi geçmişiyle kıyaslandığında alabildiğine gelişmiş ve güçlü bir yapı sergilerken; halkın gözündeki öneminin gün ve gün azaldığı dikkat çekmektedir. Fakat sorunun insanların demokrasiye ayak uyduramamasından değil, demokrasilerin modernleştirilememesinden kaynaklandığı görülmektedir. Bu nedenledir ki;

demokrasilerin sürdürülebilir kılınması, büyük bir oranda modernize edilmesine ve çağın ve toplumun gerçeklerine uyarlanmasına bağlı olurken, bir yandan da iktidar ve muhalefetin demokrasiyi içlerine sindirmişlik düzeyiyle ilişki gösterecektir.

Demokratikleşme konusunda sıkıntılar yaşayan, demokratik sistemleri zaman zaman darbeler yada müdahalelerle kesintiye uğrayan, her müdahale sonucu yeniden toparlanmakta zorluk çeken ülkelerin, demokrasilerini sürdürülebilir kılmak için hukuk sistemlerini yeniden gözden geçirmeleri faydalı olacaktır. Hukuk sistemleri, hukuk devleti ilkesi esasına dayalı değilse, bu ilkeyi en kısa sürede hukuk sistemlerine baş tacı etmeleri gerekir. Fakat bilinen şudur ki; bu ilkenin sadece mevcut anayasa içerisinde yer alıyor olması, o ülkenin hukuk devleti olma özelliğine haiz olduğu anlamına gelmemektedir. **Hukuk devleti olmak ve bir hukuk devleti olarak varlığını sürdürmek;** ancak ve ancak hukuk devleti kültürünü içine sindirmek ve uygulamaya geçirip yaşatabilmekle hayat bulur.

Toplumdaki **siyasi güçlerin tümünün kendi çıkarlarını kollamak için, demokrasinin kurallarına herhangi bir baskıya maruz kalmadan kendiliklerinden uymaları** demokrasiye süreklilik kazandıracaktır. Fakat bu mekanizmanın çalışması için, mevcut demokratik sistemin, siyasi güçlere demokrasinin gereği olan rekabet etme fırsatını vermesi zorunludur. Bu bağlamda da ordunun siyasi arenanın mümkün olduğunca dışında tutulmasına ayrıca gerek bulunmaktadır kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- ALMOND, Gabriel ve VERBA, Sidney; (1987) *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations* Princeton Univ. Pres, 1963'den aktaran ÇAM, E., Siyaset Bilimine Giriş, Der Yayınları, İstanbul
- ÇETİN, Halis, (2002) "Liberalizmin Tarihsel Kökenleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.3, S.1, ss 79-96
- ÇONGAR, Yasemin (1998), "Demokradura" *Milliyet*, 11.05.1998
- DUBY, George (1990), *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü*, Çev. M. Ali Kılıçbay, İmge Yayınları, Ankara
- DWORKIN, Ronald (1985), "A Matter of Principle", Harvard University Press, Cambridge'den Aktaran UYGUR, G., (2004) Adalet ve Hukuk Devleti, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.53, S.3, s.29-38
- ERDOĞAN, Mustafa, 26 Temmuz 2010, Erişim Tarihi 13.10.2010, <http://www.stargazete.com/acikgorus/proteryanizm-yenicerilik-ve-demokrasi-290687.htm>.
- FUKUYAMA, Francis (1996) "Kapitalizm ve Demokrasi: Kayıp Bağlantı", Diamond, L. Ve Plattner, M.F. (derleyen), *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi: Yeni Değerlendirmeler*, (Çev. E. Özbudun ve L. Köker, Elçin Matbaacılık, Ankara
- GUPTA, Dipak, MADHAVAN, M.C. ve BLEE, Andrew (1998), "Democracy, Economic Growth and Political Instability: An Integrated Perspective", *Journal of Socio-Economics*, Oct. 98, 27(5) ss. 587-612
- HAKYEMEZ, Yusuf Şevki (2000), *Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası*, Seçkin Yayınları, Ankara
- HUBERMAN, Leo (1974), *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, Dost Yayınları, Ankara
- HUNTINGTON, Samuel P. (1993), *Üçüncü Dalga*, (Çev. E. Özbudun), TDV Yayınları, Ankara
- KALAYCIOĞLU, Ersin (1995), *Türkiye'de Siyasal Kültür ve Demokrasi, Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür*, TDV Yayınları, Ankara

- KALAYCIOĞLU,Ersin (2008), “Türkiye’de Demokrasinin Gelişmesi: Bir Siyasal Kültür Sorunu”, Ergun Özbudun’a Armağan, Yetkin Yayınevi, Ankara, ss.247-277
- KARADAĞ,Ahmet (2006), “Sürdürülebilir Demokrasi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.7, S.1, ss 75-101
- KUZU,Burhan, “Hukuk Devleti ve Hukuk Zihniyeti”, <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/hukukdevletivehukukzihniyeti.pdf>, erişim 05.11.2010
- LAKEMAN,Enid ve LAMBERT,James D. (1962), “Voting in Democracies”, Faber and Faber, London’dan Aktaran KARADAĞ,A., (2006), “Sürdürülebilir Demokrasi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.7, S.1, ss 75-101
- LİJPHART,Arend (2006), Demokrasi Motifleri, Otuzaltı Ülkede Yönetim Yapıları ve Performansı (Çev. G.Ayas ve U.U.Bulsun), Salyangoz Yayınları, İstanbul
- LİPSET,Seymour Martin (1986), *Siyasal İnsan*, (Çev. M.Tunçay), Teori Yayınları, Ankara
- MAZICI, Nurşen (1989), *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri*, Gür Yayınları, I. Baskı, İstanbul
- ÖRS,Birsen, “Uluslaşma, Orduların Değişen Rolü ve Sivil Kontrol” , <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/ad/article/viewfile/1143/1137>, s.57-79, erişim 31.10.2010
- PYE, Lucian W. (1966), *Aspects of Political Development*, Litle Brown and comp., Boston’dan aktaran N. MAZICI, (1989), *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri*, Gür Yayınları, I. Baskı, İstanbul
- RINGEN,Stein (2010), Demokrasi Neye Yarar? Özgürlük ve Ahlaki Yönetim Üzerine, (Çev. N.Elhüseyni), YKY, İstanbul
- SARIBAY,Ali Yaşar (2000), *Kamusal Alan, Diyalojik Demokrasi ve Sivil İtiraz*, Alfa Yayınları, İstanbul
- ŞENKAL, Abdülkadir, 17 Temmuz 2006, <http://www.calisma.org>, erişim 20 Ekim 2010
- UYGUR, Gülriş (2004), “Adalet ve Hukuk Devleti”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.53, S.3, s.29-38
- YAZICI,Serap (2005), “Avrupa Birliği Süreci: Ulus Devletten Ulusüstü Devlete Geçişte Hukuk Devletinin Değişen İçeriği”, *AÜHFD*, C.54, S.4, ss. 77-118
- YILMAZ,Hakan (2008), Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler, Timaş Yayınları, 4. Baskı, İstanbul